

تحلیل و ارزیابی معماری جمعی بر مبنای شاخصه های احساس جمعی^۱

دکتر حامد کامل نیا* دکتر سیدغلامرضا اسلامی** دکتر پیروز حناچی***

تاریخ دریافت مقاله: ۸۹/۱۰/۶

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۹/۱۲/۱۶

چکیده

استفاده از مشارکت کاربران در فرآیند طراحی با وجود توجه و مطالعات مختلف نتوانسته است نتایج چندانی را در عرصه کاربرد به همراه داشته باشد. یکی از دلایل اصلی ناکارآمدی استفاده از روشهای مشارکتی در معماری، عدم تحلیل و ارزیابی مناسب نمونه‌های کاربردی رویکردهای مشارکتی در معماری است. شاخصه‌های احساس جمعی از نمونه‌های شاخصه‌های سنجشی هستند که می‌توان با بررسی و تحلیل آنها میزان مشارکت‌پذیری کاربران و تاثیر آنها را در یک فرآیند طراحی مشارکتی تا حدودی سنجید. در پروژه‌های مشارکتی صورت گرفته در شهر دوستار کودک - بم که استفاده از روش‌های مشارکتی در طراحی مورد نظر بوده، نتایج حاصل از بررسی شاخصه‌های احساس جمعی نشان‌دهنده همبستگی میان این فاکتورها و میزان مشارکت کاربران در طراحی است اما با وجود این عدم استفاده از روش‌ها و سطوح مشارکتی مناسب برای مشارکت‌کنندگان، موجب شده تا عملاً نتایج قابل قبولی در این بخش بوجود نیاید.

واژه‌های کلیدی

معماری جمعی، شاخصه‌های احساس جمعی، شهر دوستار کودک بم، مشارکت

* استادیار و عضو هیئت علمی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه فردوسی مشهد (مسئول مکاتبات)

E-mail:Hamed_kamelnia@yahoo.com

** استادیار دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

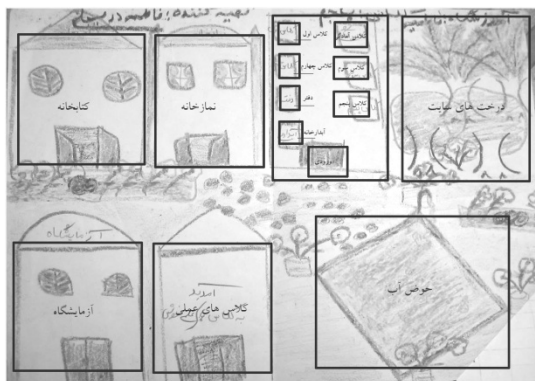
*** دانشیار دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

مقدمه

همچنین در فرآیند این طرح (مطابق نمونه‌های مشارکتی موجود در ادبیات جهانی) گروهی از متخصصان به عنوان تسهیل‌کننده شرکت داشته‌اند و طراحان پروژه در این حوزه به عنوان متخصص، تجارب جهانی مناسبی داشته‌اند و از این حیث می‌توان آن را با دیگر پروژه‌ها مقایسه نمود. و مهمترین مساله‌ای که در این پروژه وجود دارد، این پروژه در زمره گروه کاربردی طراحی مشارکتی است که زیر مجموعه نمونه‌های مشارکتی پس از بحران به شمار می‌رود و تجارب صورت گرفته در سال‌های اخیر در این بخش می‌تواند این امید را به همراه داشته باشد که این پروژه به عنوان یک نمونه موفق بتواند اجرا گردد.^۳

بنابراین، با توجه به معیارهای مذکور، این پروژه به عنوان نمونه موردی برای بررسی تطبیقی و بررسی شرایط طراحی جمعی در ایران انتخاب، و تحلیل‌ها در مورد آن به انجام رسید.

بر مبنای آنچه که در شاخصه‌های الگوواره ای گروه اجتماعی مطرح است، می‌توان انتظار داشت که زمینه اجتماعی مورد نظر دارای ویژگی‌هایی است که می‌تواند بیانگر احساس جمعی از طریق پیوند حسی مشترک میان افراد باشد (در آزمون به انجام رسیده صحت این مطلب محقق شد). طرح شهر دوستارکودک، در نمونه موردی مدرسه رویایی، (که در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت) به لحاظ نحوه تعامل معمار، کاربر، کارفرما و قانون‌گذار دارای ویژگی‌های تحلیلی و سنجشی بود که توسط مدل - ماتریس طراحی جمعی انجام گرفت.



شکل ۲- جداول و جداول از ابزارهای مشارکتی مورد استفاده در طرح شهر دوستار کودک بود. جدول - جدول ارائه شده به نحوه جانمایی عناصر مختلف شهر از دیدگاه بچه های مشارکت کننده می پردازد. بچه ها در این جدول محل خانه ها، مدرسه ها، مغازه ها را نشان داده اند. آنها محل مکانهای مورد علاقه خود مانند باغ وحش را نیز نشان داده اند.

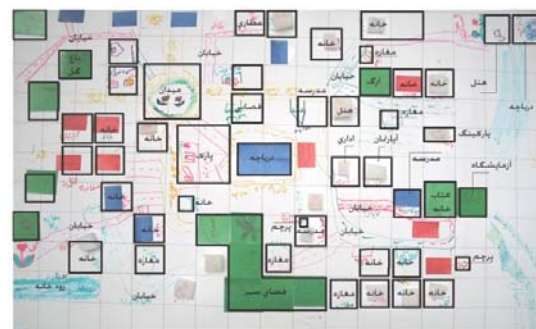
مأخذ: آرشیو یونیسیف (پروژه شهر دوستار کودک به، ۲۰۰۴)

رویکردهای مشارکتی در طراحی (چه در حوزه معماری و تک بنا و چه در حوزه شهری)، در دو دهه اخیر مورد توجه بوده اند و با وجود اینکه نگرش‌ها نسبت به این رویکردها کاملاً متفاوت و بعضاً متناقض بوده، اما یکی از عمده ترین موضوعات به شمار می رفته است.^۱ در این نوشته برای یافتن پاسخ این سوال که آیا رابطه ای میان مشارکت کاربران در یک طرح معماری با شاخصه های احساس جمعی وجود دارد؟ با استفاده از روش تحقیق همبستگی، این رابطه مورد جستجو قرار گرفت و برای این منظور از یک نمونه موردی در شرایط کشورمان استفاده شد.

گذری بر اتفاقاتی که در حوزه طراحی مشارکتی و در کشورمان افتاده، نشان از توجه بسیار اندک در بخش بررسی نتایج حاصل از نمونه‌های طراحی جمعی است. یکی از نمونه‌های موردی رویکرد جمعی معماری در شرایط کشورمان، پروژه شهر دوستار کودک (۲۰۰۴) می‌باشد. اما چرا این پروژه را می‌توان به عنوان یک نمونه برای بررسی‌های تطبیقی انتخاب نمود؟ شاخصه‌های چند در این زمینه وجود دارد:

این پروژه، از زمره معدود طرح‌هایی است که در حوزه طراحی مشارکتی و در سطح ادبیات جهانی به آن پرداخته شده و یکی از نهادهای مرتبط به این موضوع^۲، دخیل در انجام طرح بوده و در منابع معتبری از آن سخن رانده شده است.

در این طرح، استفاده از روش‌های مشارکتی نوین، موضوعی کاملاً مشهود است که می‌توان آن را با دیگر طرح‌های مشابه بررسی کرد؛ به عبارتی دیگر، استفاده سیستمی از موضوعاتی که در حوزه طراحی مشارکتی وجود دارد را می‌توان در این طرح جستجو نمود. این طرح یکی از معدود پروژه‌های مشارکتی در طراحی (در ایران) است که کاملاً مستند سازی شده و مراحل مختلف آن ثبت و قابل بررسی است.



شکل ۱- جداول و ماتریس‌ها از ابزارهای مشارکتی مورد استفاده در طرح شهر دوستار کودک بود. ماتریس - جدول ارائه شده به نحوه جانمایی عناصر مختلف شهر از دیدگاه بچه های مشارکت کننده می پردازد. بچه ها در این ماتریس محل خانه ها، مدرسه ها، مغازه ها را نشان داده اند. آنها محل مکانهای مورد علاقه خود مانند باغ وحش را نیز نشان داده اند.

مأخذ: آرشیو یونیسیف (پروژه شهر دوستار کودک به، ۲۰۰۴)

پروژه شهر دوستار کودک-بم^۴

بررسی تطبیقی رویکرد معماری جمعی در طرح "مدرسه رویایی"

مفهوم شهر دوستار کودک^۵، در امتداد نظریه های حقوق شهروندی برای کودکان است که از سالهای ۱۹۹۰ پیگیری می شود. این طرح در جستجوی مشارکت دادن بچه ها در شکل دادن به محیط اطرافشان است. پس از زلزله سال ۱۳۸۲ در بم، سازمان یونسف با همکاری دیگر نهادها، پروژه شهر دوستار کودک را با هدف "مشارکت جمعی" بچه ها تعریف و آن را هدف گذاری نمودند^۶. بر اساس اهداف تعریف شده، موضوع مشارکت جمعی بچه ها و توجه به خواست های آنها بسیار مورد اهمیت بود. به این منظور، در پروژه "شهر دوستار کودک بم"^۸ کارگروه هایی در رابطه با موضوعاتی نظیر مسکن، مدرسه، زمین بازی، همسایگی و شهر تشکیل شد. در این پروژه ها کودکان ۶ تا ۱۳ سال مشارکت داشتند و نظرات خود را ابراز داشتند. دیرکس^۹ (۲۰۰۵) معتقد است چنانچه جوامع محلی^{۱۰}، از جمله کودکان ایران، خود را در امر طراحی محیط های شهری فراگیر، از ابتدا تا مرحله بهره برداری و نگهداری دخیل نمایند چنین محیط هایی برای بچه ها مناسب تر، پایدارتر و مقرون به صرفه تر از محیط های شهری کنونی است. بعلاوه طراحی و توسعه شهری جامعه مدار موجب تقویت اندیشه مالکیت اجتماعی خواهد شد.

تعیین و مشخص شد (از آنجا که این طرح برای مدارس مختلف به انجام رسید، برای تحقیق دقیق تر و مطالعه متمرکز، یکی از این مدارس به عنوان نمونه موردی مشخص انتخاب شد. مدرسه انتخاب شده، دبستان فاطمیه نام دارد. در بررسی و تحلیل شاخصه های مشارکتی در این مدرسه، از یکسو بچه های مدرسه به عنوان کاربران و مشارکت کنندگان مورد توجه بودند و از طرف دیگر، گروه های مشارکت کننده دیگر مانند طراح، کارفرما و قانون گذار تحلیل و سنجش شدند).

فاکتورهای ارزیابی															
نیازها															
نیازهای فیزیکی			نیازهای فضایی			نیازهای روانی			نیازهای اجتماعی						
راهروهای وسیع	کلاسهای بزرگ	فضای سبز	معماری سبز	نور	فضاهای باز و وسیع	مکانکات بازی	آرامیگاه	سازه های زیاده	روشنایی حیاط	فضای سبز	پرچم	سازه های زیاده	نور	معماری	
ویژگیهای فضایی															
نور	سبک	اندازه	کیفیت	کاربری	فضای بیرون	رنگ	شخصیت و معلوم	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)
سایه مناسب	نور مناسب	عدم تاریکی فضای	شخصیت و معلوم	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)	معماری (کاربرها)

جدول ۱- عوامل ارزیابی فضایی از دیدگاه کاربران. عوامل در دو بخش نیازها (شامل نیازهای فیزیکی، فضایی و روانی) و ویژگیهای فضایی دسته بندی شده اند. مأخذ: نگارندگان

تحلیل و بررسی رویکرد جمعی در طرح "مدرسه رویایی"

پس از انتخاب نمونه مورد مطالعه مدرسه رویایی (دبستان فاطمیه) برای تحلیل و ارزیابی جایگاه هر یک از مشارکت کنندگان در فرآیند طراحی جمعی، اطلاعات مورد نیاز درباره نقش هر یک از مشارکت کنندگان (کاربر، طراح، کارفرما و قانون گذار) از طریق مصاحبه (مستقیم و تشخیصی)، کارگروه و نیز مشاهده مستقیم (با استفاده از روش تحقیق عملیاتی مشارکتی کارکردی) به دست آمد. برای این منظور، با استفاده از مدل - جدول تحلیلی، از هر یک از گروه ها خواسته شد نقش خود را در هر یک از مراحل فرآیند تشریح کنند. برای برخی از گروه های مشارکت کننده (به ویژه کاربران) استفاده از مدل - جدول کار چندان ساده ای نبود لذا با استفاده از روش مصاحبه تشخیصی، با تشریح شرایط مشارکت در مراحل مختلف از سوی آنها، مدل - جدول تحلیلی کامل گردید. گروه های دیگر (معمار، کارفرما و قانون گذار) از آنجا که خود متخصص در حوزه بودند، با توضیحاتی که به آنها داده شد توانستند مدل - جدول مربوط به خود را تکمیل کنند. برای هر یک از گروه ها، تحلیل سطح مشارکت در فرآیند حاوی نکات خاصی بود:

فرآیند طراحی مشارکتی

در طرح "مدرسه رویایی" (یکی از پروژه های مشارکتی تعریف شده) از مشارکت دانش آموزان دختر و پسر (در مقطع ابتدایی) استفاده شد. به این منظور بچه ها در گروه های ۸ نفره انتخاب می شدند که یک تسهیل کننده (معمار)، هدایت آنها را برعهده داشت. در این فرآیند، نقش تسهیل کننده تنها برقرار کننده ارتباط موثر میان خواست های بچه ها و نمایش دادن آنها بود. با استفاده از روش های مشارکتی (به ویژه جدول، نقاشی و پرسشنامه) به موضوعات مختلف پرداخته شد. (UNICEF, 2005):

بعد از انجام مراحل اولیه، در گام های آغازین و توسط پرسشنامه هایی از بچه ها خواسته شد راجع به خود و خانواده شان توضیحاتی دهند. سپس آنها درباره چیزهایی که در مدرسه قبلی خود دوست داشته و یا دوست نداشتند نوشتند و از آنها پیشنهادهایی خواسته شد. دیگر سوالات درخصوص موضوعاتی مانند راهروها، کلاس ها، کتابخانه، غذاخوری بود که درباره موضوعاتی مانند نور، سبک، اندازه، کیفیت و بازشوها بچه ها می بایست نظرات خود را مطرح می کردند. در نهایت گویه های ارزیابی

معمار^{۱۱}

از آنجا که طرح ارائه شده حاصل کار گروهی بود و یک طراح واحد نداشت، برآیند نظرات طراحان اصلی و به ویژه مسئول طراح مورد نظر قرار گرفت. (بیشتر اختلاف نظر معماران درباره نقش کارفرما در پروژه بود؛ در دیگر موارد پاسخ ها کاملا یکسان بود) در این پروژه معمار (منظور گروه طراحی است که به دلیل نوع تقسیم بندی آن را معمار عنوان می کنیم) اعتقاد داشت در مرحله طراحی کنترل کاملی بر پروژه داشته است و کارفرما نقش مشاوره ای بیشتری را در فاز طراحی داشته است. در بخشهای برنامه ریزی عمده کنترل در اختیار کارفرما بوده و معمار در مراحل اولیه و آخر (اجرا) نقش کمتری داشته است. از دیدگاه معمار، کاربر نقشی در پروژه نداشته است و نتایج حاصل از فرآیند مشارکتی در طرح تأثیری نداشته است.

کارفرما^{۱۲}

پروژه شهر دوستار کودک، به لحاظ کارفرما دارای ویژگیهای خاصی است. در طرح مدرسه رویایی، کارفرما تقریباً نقش همکار طراحی را دارا بوده است و تیم طراحی کارفرما در کنار گروه طراحی مشاور مشغول به کار بوده است. از دیدگاه کارفرما، معمار به طور کامل کنترل پروژه را در مرحله طراحی در اختیار داشته و در این مرحله بچه‌ها دخالتی نداشته‌اند اما در مرحله برنامه‌ریزی بچه‌ها به صورت مشاوره‌ای در پروژه دخالت داشته‌اند. از دیدگاه کارفرما، در بخش طراحی، نظرات بچه‌ها به طور غیر مستقیم دخالت داده شد و در مرحله اجرا نیز معمار به صورت مشاوره‌ای تأثیرگذار بوده است. کارفرما نقش خود را در مراحل اولیه پروژه بیشتر از دیگر مراحل می‌داند و معتقد است در مرحله طراحی چندان دخالتی را در پروژه نداشته است.

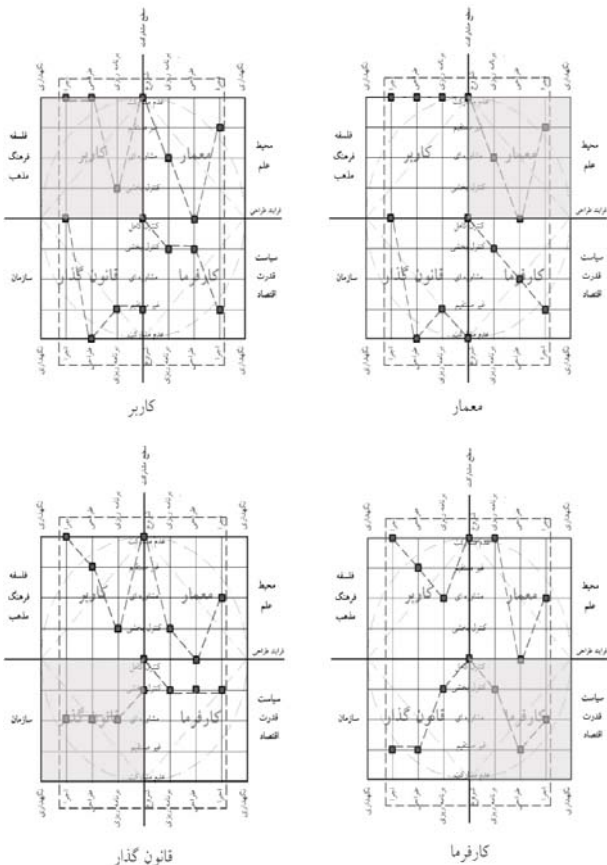
کاربر^{۱۳}

مشکل‌ترین بخش تحقیق، گرفتن اطلاعات از بچه‌ها درباره موضوعی بود که اولاً چند سال از آن گذشته بود و ثانیاً بچه‌ها چندان تصویری از گفته‌ها و خواسته‌های ما نداشتند. از آنجا که بچه‌ها نمی‌توانستند پاسخ‌های مورد نظر برای تحلیل را بدهند، برای نحوه ارزیابی از آنچه که اتفاق افتاده بود از مدیر و معاون مدرسه کمک گرفته شد. آنها معتقد بودند نقش بچه‌ها در مرحله برنامه‌ریزی زیاد بوده و تقریباً می‌توان به آن سطحی مساوی با دیگر گروه‌ها را داد اما در دیگر مراحل بچه‌ها هیچگونه تأثیری نداشتند. این موضوع نه تنها درباره بچه‌ها، بلکه در مورد مدیر و معلمان نیز صدق می‌کند و از آنها نیز هیچگونه مشارکتی در دیگر مراحل خواسته نشده است. از دیدگاه آنها نقش کارفرما در این پروژه بسیار پر رنگ است و آنها معتقدند در بسیاری از موارد کارفرما به صورت کنترل بخشی در فرآیند حضور داشته است.

قانون گذار

سازمان نوسازی و مدارس به عنوان قانون گذار پروژه بیشتر در مرحله اجرا و بعد از مرحله طراحی در فرآیند حضور داشته است. از آنجا که استانداردهای رعایت شده توسط یونیسکف از استانداردهای مورد نظر سازمان (به عنوان قانون گذار) بالاتر بوده، لذا سازمان نوسازی تنها از طریق آموزش و پرورش فراهم آورنده شرایط فرآیند مشارکتی آغازین پروژه بوده است.

در نهایت نتیجه به دست آمده درون مدل - جداول تحلیلی جای گرفت تا نقش هریک از مشارکت کنندگان مشخص شود. هر یک از بخشها، نمایانگر نحوه توزیع مشارکت در طول فرآیند است. هر یک از مدل - جداول بر اساس نظر یکی از گروه‌های مشارکت کننده ترسیم شده است.



شکل ۳- مدل - جدول تحلیلی بر اساس نقش هریک از گروه‌های مشارکت کننده در طرح "مدرسه رویایی". مدل - جداول نشان می‌دهد که میان گروه‌های مختلف مشارکت کننده درباره نقش هریک از گروه‌ها اختلاف نظر بسیار وجود دارد. این موضوع در حوزه‌ای که مربوط به معمار می‌شود کمتر دیده می‌شود به این معنی که تنها مشارکت کننده‌ای که درباره نقش آن در طول فرآیند اختلاف نظر چندانی وجود ندارد، معمار پروژه است. ماخذ: کامل نیا، ۱۳۸۷

"ساراسون" (به عنوان یکی از پایه گذران این بحث) معتقد است یکی از مهمترین و اولیه ترین اهداف روانشناسی اجتماعی می بایست بالابردن احساس اجتماعی شهروندان باشد.

"احساس جمعی" به عنوان یکی از مهمترین عوامل طراحی جمعی به ویژه در نمونه های موردی کشورهای درحال توسعه می باشد. در بسیاری از طرح های صورت گرفته، این شاخصه به عنوان مبنای شکل گیری گروه اجتماعی مشارکت کننده در طرح مورد توجه است.

تشریح شاخصه های احساس جمعی، یکی از چالش های اساسی درحوزه روانشناسی جمعی (اجتماعی)^{۱۴} است. نظریه پردازان مختلفی سعی در تعریف و تعیین شاخصه های احساس جمعی نموده اند. (Galynn, 1981; Davidson, 1986; Hill, 1996). در سال های ۱۹۷۰، با وجود مطالعاتی که در این حوزه وجود داشت همچنان شاخصه های ارزیابی احساس جمعی نامفهوم به نظر می رسید تا اینکه تحقیقات "مک میلان" در سالهای ۱۹۸۰ موضوع احساس جمعی را به صورت یک مفهوم دارای عوامل قابل سنجش مطرح نمود. مدل نظری "احساس جمعی" در سال ۱۹۸۶ در مجله "روانشناسی جمعی" توسط "مک میلان و چاوز" تشریح گردید. پس از انتشار این مدل، در سالهای بعد نیز دیگر نظریه پردازان به تشریح آن با استفاده از دیگر فاکتورها پرداختند اما با این وجود، مدل نظری و عوامل ارائه شده توسط "مک میلان و چاوز" همچنان مدل اصلی نظری این حوزه به شمار می رود. "چاوز" در سال ۱۹۹۰ با ارائه مقاله ای با عنوان "احساس جمعی در محیط شهری: تسریع کننده مشارکت و توسعه جمعی" به تاثیر احساس جمعی به عنوان یک کاتالیزور برای تشویق مشارکت همسایه ها در بلوک های همسایگی پرداخت. او در این تحقیق به این نتیجه رسید که میزان مشارکت افراد وابسته به شاخصه های احساس جمعی آنها است. "چاوز و پرتی" در سال ۱۹۹۹ نیز در یک تحقیق به این نتیجه رسیدند که عوامل احساس جمعی از ویژگیهای جغرافیایی برای مشارکت دادن افراد مهم تر هستند.^{۱۵}

در بررسی مدل - جداول هریک از گروه های مشارکت کننده نتایجی به دست آمده است:

به طور کلی گروه های مشارکت کننده چندان آگاهی نسبت به موقعیت و میزان تاثیرگذاری خود در طرح نداشتند. حتی گروه طراحی نیز در برخی موارد نسبت به سطح مشارکت خود دچار تردید بود. این درحالی است که در یک فرآیند مشارکتی موفق، هریک از گروه ها می بایست نسبت به نقش خود و دیگران آگاه باشد. در مرحله اجراء، سه گروه از مشارکت کنندگان نقشی نداشته اند. این موضوع باعث شده که فرآیند مشارکتی بعد از مرحله طراحی به طور کلی روندی دیگر را طی کند.

بررسی اولویت های طراحی معمار و مقایسه آن با اولویت های کاربر نشان می دهد اولویت های طراحی معمار با کاربر نیز ارتباطی با یکدیگر ندارد (جدول ۲ و شکل ۴).

در مرحله بعدی تحقیق لازم بود تا رابطه میان میزان مشارکت کاربران (بچه ها) و شاخصه های احساس جمعی مورد تحلیل قرار گیرد تا بتوان بر مبنای آن نتایج مورد نظر را به دست آورد.

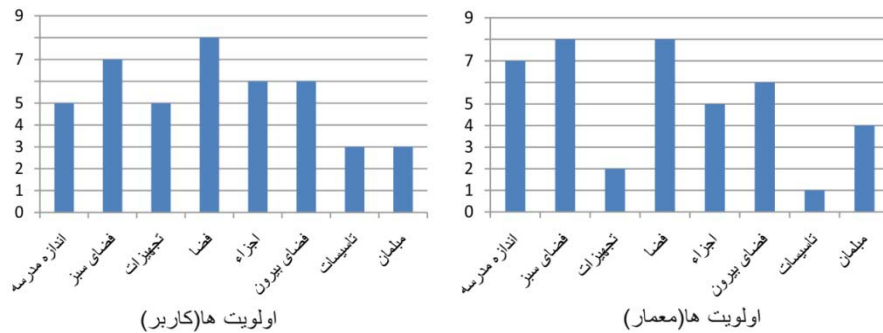
۴- شاخصه های احساس جمعی و مفهوم مشارکت جمعی

مطالعات آکادمیک در رابطه با "احساس جمعی" در سال های ۱۹۷۴ و با نظرات "ساراسون" آغاز گردید (S.C.P.2004). مطالعات در این بخش از حوزه های مختلفی مانند جامعه شناسی، روانشناسی، علوم سیاسی، مطالعات علوم رفتاری و طراحی منظور نظر واقع گردید. بسیاری از نظریه پردازان این حوزه ها سعی در تشریح ویژگیهای احساس جمعی در یک زمینه خاص داشتند. برخی از نظریه پردازان، مفهوم احساس روانشناسانه جمعی را به عنوان یکی از مهمترین مفاهیم روانشناسی اجتماعی تلقی می کردند (Sarason, 1974; Davidson, 1986; Hill, 1996).

جدول ۲- اولویت های طراحی پروژه مدرسه رویایی

مأخذ: نگارندگان

موضوع	اندازه مدرسه	اجزاء	تاسیسات	تجهیزات	فضا	فضای بیرون	فضای سبز	مبلان
اولویت طراحی کاربر	۴	۳	۶	۴	۱	۵	۲	۶
اولویت طراحی معمار	۲	۴	۸	۷	۱	۳	۱	۵



شکل ۴- مقایسه اولویت‌های طراحان از دیدگاه کاربر و طراح (پروژه مدرسه رویایی) مأخذ: نگارندگان

احساس جمعی (Sense of Community)				
شاخصه	عضویت	تأثیرگذاری	یکپارچگی و برآوردن نیازها	پیوند حسی مشترک
عوامل ارزیابی	محدوده مشترک ایمنی و آسایش احساس تعلق و هویت حساب دهی فردی سیستم نشانه‌ای مشترک	تأثیرگذاری و تأثیرپذیری	داخل جمع بودن رقابت در گروه ارزشهای مشترک	ارتباط با اعضا حساب‌گیری افتخار به عضویت روح مشترک

مأخذ: کامل نیا، ۱۳۸۷

جدول ۳- شاخصه‌های احساس جمعی بر اساس نظر مک میلان و چاوز

آزمون آنها در یک زمینه خاص نیازمند تبدیل کردن آنها به مولفه‌های قابل سنجشی هستیم تا بتوان آنها را ارزیابی کرد. در یک جمع بندی می‌توان برای تعیین شاخصه‌های احساس جمعی به جدول ۱ اشاره داشت (کامل نیا، ۱۳۸۷):

تحلیل و بررسی شاخصه‌های SCI در نمونه موردی

دبستان فاطمیه (نمونه موردی مدرسه رویایی) در یکی از مناطق شهر "بم" واقع است که سطح درآمد ساکنان آن چندان بالا نیست و دانش‌آموزان معمولاً از طبقات پایین (به لحاظ اقتصادی) هستند. این مدرسه از زمره مدرسه‌هایی بوده است که سازمان یونسف در سال ۱۳۸۳ و در راستای پروژه "مدرسه رویایی" ^{۲۲} از تعدادی دانش‌آموزان این مدرسه برای شرکت در فرآیند طراحی مشارکتی مدرسه استفاده نموده است.

برای پیدا کردن ارتباط میان شاخصه‌های احساس جمعی و فرآیند طراحی جمعی، در سال ۱۳۸۶ (سه سال پس از گذشت از زمان برگزاری کارگاه طراحی مشارکتی مدرسه) اقدام به ارزیابی شاخصه‌های احساس جمعی از طریق آزمون شاخصه‌های احساس جمعی گردید (کامل نیا، ۱۳۸۷).^{۲۳}

برای تعریف کردن واژه اجتماع محلی^{۱۶}، "مک میلان و چاوز" بر مبنای نظر "گوسفیلد" مفهوم "جمعی" را، هم به منزله گروهی که در یک محدوده جغرافیایی خاص قرار دارند و هم به منزله وجود برخی پیوند‌های مشترک با یکدیگر قلمداد می‌کنند.^{۱۷} به عبارتی دیگر در تعاریف مربوط به عوامل "احساس جمعی" منظور از جمع، افرادی هستند که در یک مکان مشترک (مانند یک همسایگی) حضور داشته و علاوه بر آن ارتباطات جمعی (نظیر ارتباطات معنوی) میان آنها حاکم است.

بر این اساس "مک میلان و چاوز" به چهار عنصر اصلی برای تعریف نظریه خود اشاره می‌کنند. اولین عنصر "عضویت"^{۱۸} به معنی احساس تعلق و ارتباط داشتن با گروه اجتماعی است. دومین عنصر "تأثیرگذاری"^{۱۹} است که به میزان اهمیت داشتن در گروه جمعی ارتباط دارد. "یکپارچگی و برآوردن نیازها"^{۲۰} عامل سوم است که به افراد امکان استفاده از دیگران را با حضور در جمع می‌دهد و چهارمین عنصر "ارتباطات حسی مشترک"^{۲۱} است. عقاید، باورها و موضوعاتی نظیر این می‌تواند به وجود آورنده ارتباطات حسی مشترک میان اعضا باشد.

هر یک از شاخصه‌های فوق دارای تعاریف و مصداق‌های ویژه‌ای است که می‌توان از آنها برای سنجش در یک موقعیت خاص استفاده نمود. از آنجا که عوامل چهارگانه فوق، عوامل کیفی هستند، برای

لطفاً به سوالات زیر پاسخ دهید:

بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	بسیار کم
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
1- شما چقدر با دوستان خود رابطه دارید؟ (به طور مثال در کمک به یکدیگر، احوال پرس، رفت و آمد و...)				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
2- با دوستان خود چقدر نزدیک هستید؟ (به طور مثال در غرض گرفتن پول، حل مشکلات، گفتن رازها و...)				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
3- شما و دوستانتان چقدر دور هم جمع می شوید؟				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
4- شما و دوستانتان برای حل موضوعات مختلف درسی، و... چقدر با هم مشورت می کنید؟				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
5- شما تا چه میزان از محیط مدرسه خود رضایت دارید؟				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
6- همکلاسی های شما چه میزان بر ارتقاء کیفیت مدرسه حساس هستند؟ (به طور مثال در رسیدگی به فضای سبز، تمیز نگاه داشتن فضاهای عمومی و...)				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
7- شما چه میزان به کلاس خود اهمیت می دهید؟ (دکوراسیون، تزیین کردن، نصب پوستر و...)				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
8- همکلاسی های شما چه میزان نیازها و خواسته های شما را برآورده میکنند؟				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
9- همکلاسی های شما چه میزان شما را درک می کنند؟				
<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>	<input type="checkbox"/>
10- شما چه میزان در گروه های مختلف شرکت می کنید؟ (ملاک گروه های مذهبی، تیم های ورزشی و...)				

داده های حاصل از پرسشنامه های شاخصه های احساس جمعی

طبقه بندی گویه های مورد مطالعه نشان می دهد که گویه های (رابطه با دوستان)، ۲ (نزدیکی با دوستان)، ۳ (جمع بودن)، ۴ (مشورت کردن) و ۱۰ (شرکت کردن) مربوط به شاخصه هایی است که روابط فردی - اجتماعی بچه ها را مورد سنجش قرار می دهد. پنج فاکتور فوق در ارتباط با میزان تعامل و ارتباط جمعی میان بچه هاست.

گویه های ۸ (برآوردن نیازها) و ۹ (درک کردن) به نحوه انتظارات و خواسته ها از یکدیگر مربوط می شود و نوع برداشت افراد در جامعه مورد مطالعه را از یکدیگر و در ارتباط با یکدیگر میسنجد. گویه هایی ۶ (ارتقاء کیفیت) و ۷ (اهمیت دادن) به نحوه نمود تاثیر شاخصه های جمعی در ارتباط با محیط کالبدی می پردازد. گویه ۵ (رضایت مندی) نیز به احساس کلی ناشی از ادراک محیط توسط افراد برمی گردد. در نمونه مورد بررسی مفهوم رضایت مندی بیشتر در ارتباط با ویژگیهایی از محیط است که به ارتباط میان دانش آموزان و معلمان و مسئولان مدرسه بر می گردد. تعاریف عمومی ارائه شده از سوی آزمون شوندگان نشان می دهد که تلقی از محیط برای آنها بیشتر محیط انسانی است تا محیط فیزیکی - کالبدی مدرسه بنابراین نمی توان انتظار دریافت شاخصه های کیفی محیطی را از این گویه داشت.

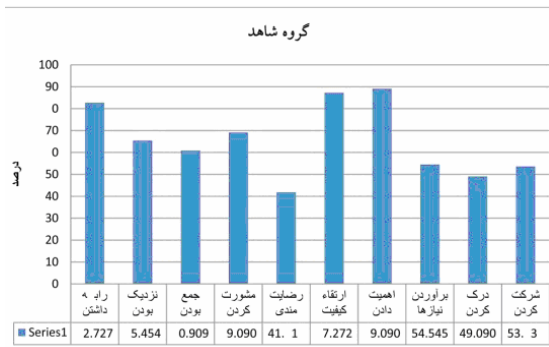
تمامی مشارکت کنندگان به گویه ها پاسخ دادند و از میان ۲۸۰ گویه تنها ۴ گویه بی پاسخ مانده بود. عواملی که امتیازهای بالاتری را

کسب نموده بودند به ترتیب عبارت بودند از: اهمیت دادن (۴،۶۷)، رضایت مندی (۴،۵۵)، رابطه با دوستان (۴،۱۱)، شرکت کردن (۳،۸۹) و ارتقاء کیفیت (۳،۶۴). کمترین فاکتور، درک کردن (۳،۲۵) بود که به طور عمده بچه ها اعتقاد زیادی به درک شدن توسط دیگران نداشتند. تمامی شاخصه های مورد ارزیابی میانگین امتیاز نسبتاً بالایی داشتند بطوریکه پایین ترین امتیاز ۳،۲۵ بود. مد پنج شاخصه رابطه با دوستان؛ رضایت مندی، ارتقاء کیفیت، اهمیت دادن و شرکت کردن ۵ بود که نشان از بالابودن عوامل ارتباط جمعی میان بچه ها است. شاخصه رضایت مندی کمترین انحراف معیار را دارا بوده و شرکت کردن بیشترین میزان انحراف معیار را دارا بوده است. برای ارزیابی کردن شاخص احساس جمعی به هریک از رده ها (از بسیار کم تا بسیار زیاد) مقادیر عددی داده شد تا بتوان برای شاخصه احساس جمعی در یک زمینه مشخص امتیازی را در نظر گرفت. بر این اساس امتیاز شاخصه احساس جمعی برای نمونه مورد مطالعه ۷۳ (از ۱۰۰ امتیاز) می باشد. (امتیازها از ۱ تا ۵ در نظر گرفته شده است). از آنجا که ساختمان مدرسه به طور کامل به بهره برداری نرسیده بود و هنوز بخش هایی از مدرسه (به ویژه فضای بیرونی) در حال ساخت بود، لذا این مطلب بر نتایج گویه "ارتقاء کیفیت" تاثیر گذار بود. از آنجا که محیط مدرسه شرایط چندان قابل قبولی را برای موضوعاتی نظیر پاکیزه نگاه داشتن، رسیدگی به فضای سبز و ... (که شاخص های ارتقاء کیفی محیط معرفی شده بودند) نداشت لذا عوامل ارتباط جمعی چندان همبستگی را با این شاخص ندارند. نتایج حاصل از تحلیل های همبستگی نشان می دهد که شاخصه های عمومی حس جمعی (عوامل ۱-۲-۳-۴-۵-۸-۹-۱۰) با میزان اهمیت دادن بچه ها به محیط رابطه ای ندارد. این مطلب در حالی است که این شاخصه ها با شاخصه ارتقاء کیفیت محیط همبستگی دارد به این معنی که هر چقدر شاخصه های احساس جمعی در بچه ها بالا برود میزان ارتقاء کیفی محیط از سوی آنها نیز بیشتر می شود.

شاخصه	عوامل تحلیل	احساس جمعی	ارتقاء کیفیت	اهمیت دادن
احساس جمعی	همبستگی پیرسون	۱	۰،۳۰۷	۰،۴۴۰ (*)
	معناداری		۰،۱۱۳	۰،۰۱۹
	تعداد	۲۸	۲۸	۲۸
ارتقاء کیفیت	همبستگی پیرسون	۰،۳۰۷	۱	۰،۰۸۱
	معناداری	۰،۱۱۳		۰،۶۸۲
	تعداد	۲۸	۲۸	۲۸
اهمیت دادن	همبستگی پیرسون	۰،۴۴۰ (*)	۰،۰۸۱	۱
	معناداری	۰،۰۱۹	۰،۶۸۲	
	تعداد	۲۸	۲۸	۲۸

*P<۰،۰۵

اعتماد سنجی آزمون



شکل ۶- نمودارهای عوامل ارزیابی احساس جمعی برای دو گروه آزمون و شاهد در پروژه مدرسه رویایی (شهر دوستار کودک-بیم) مأخذ: نگارندگان

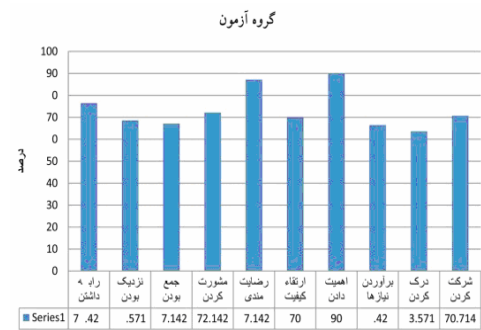
زمانی که گویه‌های آزمون برای بچه‌ها تشریح نگردند و با مثال‌های مناسب برای بچه‌ها قابل درک نباشند، میزان روایی آزمون بسیار پایین می‌آید. بررسی ضریب آلفای حاصل از پرسشنامه‌های گروه شاهد نشان می‌دهد که میزان آلفا برای این گروه عدد ۰/۳۹۹ است. این میزان پایینی است که نمی‌تواند مورد قبول باشد. حتی بررسی شاخصه‌های قابل حذف (جهت بالابردن میزان آلفای کرونباخ) نشان می‌دهد که حذف شاخصه‌ها نیز کمک چندانی به این موضوع نمی‌کنند. این مطلب در حالی است که درباره گروه آزمون، به دلیل تشریح گویه‌ها و برگزاری آن به صورت کارگروه (و نه به صورت پرسشنامه‌ای) نتیجه متفاوتی را نشان می‌دهد. میزان روایی آزمون گرفته شده از گروه آزمون نسبتاً قابل قبول است (ضریب آلفای ۰/۶۵۱). این درحالی است که اگر گویه شماره ۱۰ (شرکت کردن) از گویه‌ها حذف شود میزان آلفا ۰/۷۰۳ خواهد بود که در این صورت می‌توان به آزمون اعتماد کرد (به نظر می‌رسد دلیل پایین بودن شاخصه‌های ارزیابی گویه ۱۰، نیمه ساخت بودن مدرسه است که موجب شده این گویه امتیاز مناسبی نیابد و به احتمال فراوان در صورت بهره‌برداری کامل از مدرسه، این شاخصه نیز امتیاز ارزیابی بالا خواهد گرفت).

بنابراین، علاوه بر اینکه شاخصه‌های فیزیکی و کالبدی محیط در ارتباط با شاخصه‌های احساس جمعی می‌باشند، شاخصه‌های احساس جمعی، با توجه به روایی آزمون، نیز می‌تواند به عنوان یک ارزیابی کارآمد در پروژه‌های طراحی جمعی (دربخش طراحی فضاهای آموزشی) به کارگرفته شود. همچنین، با توجه به نتیجه آزمون، شاخصه‌های احساس جمعی مورد بررسی در نمونه موردی، با استفاده از روش مشارکتی کارگروه روایی داشتند و استفاده از روش مشارکتی پرسشنامه‌ای، پاسخ‌های قابل قبولی را برای آزمون به همراه نداشت و در صورتی که از این روش استفاده شود نمی‌توان به روایی آزمون اعتماد داشت.

زمانی که یک تحقیق از طریق گروه خاصی آزمون شونده صورت می‌پذیرد، همواره این سوال مطرح است که نتایج آن تاچه حد قابل قبول و اعتماد است و در واقع ابزار اندازه‌گیری با چه دقت یا صحتی موضوع مورد بررسی را قابل اندازه‌گیری کرده است و اگر اندازه‌گیری مربوط تحت همان شرایط تکرار شود آیا همان نتایج قبلی بدست می‌آید یا خیر؟ به عبارتی دیگر اگر از گروهی دیگر خواسته شود که به گویه‌های تحقیق پاسخ دهند تا چه میزان می‌توان به نتایج کنونی بدست آمده اعتماد داشت؟

اعتماد یا پایایی مساله‌ای کمی و تکنیکی است و بیشترناظر به این سوال است که ابزار اندازه‌گیری با چه دقت و صحتی پدیده یا صفت مورد نظر را اندازه‌گیری می‌کند. در تحقیقات اجتماعی محقق به کمک یک سری از روش‌ها حدود اعتماد یا پایایی ابزارهای اندازه‌گیری را مشخص می‌کند.

برای بررسی این موضوع، یک گروه شاهد انتخاب شد. گروه شاهد، تعداد ۲۲ نفر از دانش آموزان همان مدرسه بودند که می‌توانستند برای تحقیق ویژگی‌های گروه شاهد را داشته باشند. به این منظور و برای اینکه آزمون اصلی به درستی صورت پذیرد، این گروه و آزمون به عنوان تمرینی برای آزمون اصلی به شمار می‌رفت. برای این منظور، آزمون برای گروه شاهد برگزار گردید. در این آزمون به بچه‌ها توضیحاتی درباره سوالها داده نشد و آنها بدون تشریح موضوعات به گزینه‌ها پاسخ دادند. نکته مثبت این آزمون آزمایشی این بود که با توجه به اینکه مشکل خاصی در طول آزمون به چشم نمی‌آمد و به نظر می‌رسید بچه‌ها می‌توانستند سوالات را درک کرده و به آن پاسخ دهند، میزان اعتماد به آزمون بالا رفت. نتایج حاصل از بررسی و مقایسه میان گروه آزمون و شاهد حاوی موضوعاتی چند است (شکل ۵ و ۶).



شکل ۵- عوامل ارزیابی احساس جمعی مأخذ: نگارندگان

نتیجه گیری

بوده اند. بلافاصله بعد از زلزله صندوق کودکان ملل متحد (UNICEF) کمک های اضطراری به بیم ارسال کرد. طی ۲ ماه نخست توجه عمده متمرکز بر بقاء، بهداشت و تغذیه، حمایت از کودکان و آموزش بود. تلاش صندوق کودکان متمرکز بر ۳ محور اصلی بود: آموزش، آب و محیط زیست سالم و حمایت از کودکان. طرح هایی که یونیسف انتخاب کرده، و مورد حمایت قرار داد، از آب سالم و دفع بهداشتی فاضلاب (ارائه لوله برای شبکه جدید آبرسانی شهر) گرفته تا حمایت از کودکان (شامل روانشناسی اجتماعی، اتحاد مجدد خانواده ها و مراکز نگهداری کودکان خردسال)، از آموزش (شامل آموزش مهارت های زندگی، آموزش بهداشتی، اصول و مبانی مدارس دوستانه کودک و مشاوره روانشناسی اجتماعی) گرفته تا ابتکار شهرهای سازگار با کودکان (کودکانی که خود مدارس خود را طراحی می کنند شامل زمین بازی، فضای باز و غیره) بود.

6- Child friendly cities

۷- نهاد هایی مانند: شهرداری، وزارت مسکن و شهرسازی، وزارت آموزش و پرورش، سازمان نوسازی و مدارس

۸- برخی از اهداف این موضوع برای شهروندان جوان عبارت بود از (Rismanchian, 2007:143):

- تاثیر در تصمیم سازی در رابطه با شهر
- بیان نظرات آنها در رابطه با شهر دلخواهشان
- در اختیار داشتن خدمات اولیه نظیر بهداشت و آموزش
- درپناه بودن از آلودگی، خشونت و
- تردد ایمن در خیابانهای محله شان
- ملاقات با دوستان و بازی کردن
- داشتن فضای سبز برای گیاهان و جانوران
- زندگی در محیط بدون آلودگی
- مشارکت در موضوعات فرهنگی و اجتماعی
- مشارکت در زندگی خانواده ای، جمعی و اجتماعی
- برخورداری از تساوی حقوق شهروندی در دسترسی به خدمات بدون در نظر داشتن قومیت، درآمد

۹- در این پروژه از ۱۰ معمار جوان (به عنوان تسهیل کننده) به سرپرستی دکتر "رنه ژان دیرکس" استفاده شد. هر یک از گروه های کاری پروسه مشارکتی را با ۱۰ دانش آموز ۱۰ تا ۱۲ ساله هدایت نمودند. این کارگروه ها به مدت ۲ هفته طول کشید. در ۲ روز اول تسهیل کننده ها و دیگر ناظران به موضوعات و روش کار آشنا شدند. در ۵ روز بعد به ترتیب موضوعات مسکن، مدرسه، زمین بازی، همسایگی و شهر در کارگروه ها به صورت مشارکتی برگزار گردید. پس از اتمام این مرحله نتایج کارگروه ها تحلیل و بررسی و مستند سازی گردید. نک به: Rismanchian, 2007:145

10- Direx

۱۱- در متن اصلی مقاله عبارت Local Communities آمده است که با توجه به تعریف ویژه Community که در فصل دوم آمد، ترجمه "جوامع محلی" چندان صحیح نیست اما به دلیل حفظ متن اصلی ترجمه شده، از آن عبارت استفاده گردیده است.

۱۲- اطلاعات این بخش با استفاده از گفتگوهایی که با مشاور طراح مدرسه انجام شده مندرج گردیده است. این گفتگوها با سرپرست گروه طراحی آقای مهندس توفیقی و همکار اصلی پروژه آقای مهندس تحصیلات انجام گرفته است. (طرح اصلی توسط مهندسین مشاور نقش جهان پارس و مرحوم مهندس میرمیران صورت گرفته است). تاریخ مصاحبه ۱۳۸۶/۱۱/۱۷

۱- گفتگو با خانم مهندس رحمانی (تسهیل کننده طرح مدرسه خیال و نماینده یونیسف در مشاور). تاریخ مصاحبه: ۱۳۸۶/۱۱/۱

۱۳ - مصاحبه با مدیر و معاون مدرسه در تاریخ ۱۳۸۶/۱۱/۲۹

14- Community Psychology

پژوهش حاضر با کنکاش در مفهوم گونه شناسی و شکل شناسی شهری به بررسی مکاتب مختلف مطالعاتی در شکل شناسی پرداخت و اصول و زمینه های گوناگون مطرح در این مفاهیم و مطالعات را در چارچوبی نظری تدوین نمود. سپس، با انتخاب زمینه ی کلیدی مطالعات شکل شناسی و به منظور برنامه ریزی برای بافت کلان شهری به مرور تجربیات و پژوهش های مختلف در این عرصه پرداخت و در چارچوب مبانی نظری مطرح شده معیارها، مؤلفه ها و شاخص های مؤثر بر شکل شناسی بافت شهری را مشخص، و در نهایت با تشخیص نه شاخص کلیدی راهکاری عملی برای استفاده از این شاخص ها را برای گونه شناسی بافت شهری ارائه نمود. به واسطه ی این راهکار می توان بافت را بر اساس مؤلفه های شکل، ارتفاع و ارتباط با بافت مجاور به گونه های کلان تقسیم نمود و با استفاده از شاخص های دیگر، این گونه های کلان را به منظور برنامه ریزی دقیق تر به زیرگونه هایی تقسیم کرد. بدین ترتیب، روشی مدون برای گونه شناسی بافت کلان شهری ارائه گردید. ذکر دو محدودیت پژوهش در انتها الزامی است: اول، پژوهش حاضر تنها شاخص ها را برای گونه شناسی بافت مشخص نمود و با توجه به طیف کمی گسترده ی شاخص ها در بافت های مختلف کلان شهری در ایران (برای مثال تفاوت میان بافت ریزدانه و شاخص های مرتبط به آن در شمال و جنوب کلان شهر تهران)، به انجام پژوهش های دیگر برای دستیابی به حدود تغییر در شاخص ها نیاز است. دوم، این پژوهش چگونگی اولویت بندی شاخص ها را نیز در خود مطرح ننمود، چرا که تجربیات جهانی مورد مطالعه نشان می دهند که اولویت بندی شاخص ها اغلب بر اساس نیازهای منتج از اهداف برنامه ریزی مشخص می گردد و بدون تعیین اهداف خرد برنامه ریزی امکان تعیین اولویت ها نیز ممکن نیست.

پی نوشت ها

1- SCI

۲- برای اطلاعات بیشتر نک به: حبیبی، رضوانی (۱۳۸۴)، علوی تبار (۱۳۷۹)

3- UNICEF

۴- نک به: احمدی، ۱۳۷۹، اسلامی، ۱۹۹۸، زرگر، ۱۹۸۹

۵- زلزله مخرب شهر بم در ۵ دی ماه ۱۳۸۲ اتفاق افتاد. پس از این حادثه، کارگزاری های ملل متحد مستقر در جمهوری اسلامی ایران بر اساس درخواست دولت، تقاضای جهانی برای کمک را انتشار دادند. منظور از ارائه این تقاضا رفع نیاز های فوری مردم زلزله زده و تسهیل در انتقال بلا مانع از دوره نجات فوری و کمک به دوره بازسازی میان مدت و طولانی مدت، همچنین دوره بهبودی بود.

برنامه عمران ملل متحد (UNDP)، صندوق کودکان ملل متحد (UNICEF)، سازمان جهانی بهداشت (WHO)، سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (UNESCO)، برنامه جهانی غذا (WFP)، سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (UNIDO)، دفتر هماهنگ کننده امور انسان دوستانه ملل متحد (OCHA)، کمیساریای عالی پناهندگان ملل متحد (UNHCR) و سایر کارگزاری های ملل متحد از زمان وقوع زمین لرزه در بم فعال

9. Davidson W. & Cotter P., (1986) **Sense of Community and Political Participation**, Journal of Community Psychology, Vol 17.
10. Davidson W., Cotter P., (1986) **Measurement of Sense of Community Within the Sphere of the Cities**, Journal of Applied Social Psychology, No16.
11. Davidson W., Cotter P., (1993) **Psychological Sense of Community and Support for Public School**, Journal of Community Psychology, No21.
12. Dierkx, R. (2005) **Child-Friendly and sustainable programming and design of new cities within context of community: The case of Bam, Iran**, International conference of new towns, Tehran, Iran.
13. Glynn T., (1981) **Psychological Sense of Community**, Measurement and Application, 34.
14. Gusfield, J. R. (1975) **The community: A critical response**, New York, Harper Colophon.
15. Gusfield, J. R. (1975) **The community: A critical response**, New York, Harper Colophon.
16. Hill J., (1996) **Psychological Sense of Community**, Journal of Community Psychology, No24.
17. Islami S. Gh.R., (1998) **Endogenous Development: A Model for the Process of Man-environment Transaction**, Unpublished PhD Thesis, Heriot-Watt University, Edinburge, UK.
18. Islami S.Gh.R., (2003) **Paradigm Lost: Design Process and the Role of Users' Participation in an Endogenous Development**, in 5th International Conference on Human Habitat, Rizvi Collage of Architecture, Mumbai, India.
19. McMillan D. & Chavis D., (1986) **Sense of Community: A Definition and Theory**, Journal of Community Psychology, 14.
20. Midgley J., (1986) **Community participation**, New York, Methuen.
21. Rismanchian, O. Rismanchian, A. (2007) **Children participation in planning processes: the case of Child Friendly City project in post-earthquake Bam, Iran**, Urban design International, 12.
22. Sanoff H., (2000) **Community Participation Methods in Design and Planning**. New York, John Wiley & Sons, Inc.
23. Sarason S.B., (1974) **The psychological sense of community: Prospects for a community psychology**, San Francisco, Jossey-Bass
24. S.C.P (sense of community partners) (2004) **Exploring sense of community: An annotated bibliography**, national library of Canada.
25. UNICEF IRC. (2004) **Building Child Friendly Cities, A Framework for Action**. UNICEF Innocenti Research Centre. www.childfriendlycities.org/pdf/
26. UNICEF RC. (2005) **Child Friendly Cities, A Progress Report on the CFC Initiative in Bam, IRAN**. UNICEF Resource Centre. www.unicef.org/iran/IRN_resources_CFC_eng-PDF.pdf.
27. Zargar A., (1989) **Reconstruction of War-damaged Rural Areas of Khuzestan, Iran**, Unpublished D.Phil dissertation, Institute of Advanced Architectural Studies, University of York, U.K.

۱۵ - "دانهام" (۱۹۸۶) به این نکته اشاره می کند که بالا بودن شاخصه های احساسات جمعی در یک اجتماع خاص نمی تواند یک فاکتور همواره مثبت فرض شود چراکه ممکن است در یک زمینه اجتماعی ویژگیهای منفی وجود داشته باشد که با بالا بودن شاخصه های احساسات جمعی میان ساکنان تشدید شود و موجب آسیب رساندن به دیگر گروههای اجتماعی نیز شود. "کانت"، "تیلور" و "دلوز" نیز در نوشته های خود به این تفاوت اشاره داشته اند.

16-Community

۱۷ - نک به: حاجی پور ۱۳۸۵

18- Membership

19- Influence

20- Integration and fulfillment of needs

21- Shared emotional connections

22- Dream School

۲۳- گذشت سه سال هرچند که برخی از فاکتورها را تغییر داده بود و ممکن بود در تحقیق موثر واقع شود اما سعی شد تا حد زیادی عوامل مداخله گر و متغیرهای مزاحم را کنترل کرد. بدین منظور از بچه هایی استفاده شد که سه سال قبل نیز در همان مدرسه حضور داشتند. معلمان نیز همان گروه قبلی بودند و با بچه ها آشنایی کامل داشتند. آنها در خلال تحقیق درباره ویژگیهای مختلف بچه ها توضیح می دادند و برای برگزاری بهتر آزمون و دقیق تر شدن پاسخها راهنماییهای را انجام می دادند. زمینه اجتماعی و اقتصادی بچه ها نیز تغییر نکرده بود.

از طرفی دیگر گذشت سه سال این فرصت را ایجاد کرده بود که بتوان محصول تقریباً نهایی مدرسه ساخته شده را نیز بتوان دید. چراکه در زمان آزمون مدرسه در مراحل آخرین نازک کاری قرار داشت بنابراین امکان ارزیابی عوامل طراحی و طرح اجرا شده وجود داشت. در حقیقت تا حد بسیار زیادی امکان بررسی نتایج فرآیند طراحی مشارکتی و نحوه ارتباط طراح، کاربر، کارفرما و قانون گذار در عمل فراهم گردیده شده بود.

فهرست منابع

۱. احمدی، حسن (۱۳۷۹) **مشارکت مردم در بازسازی شهرهای زلزله زد**، رساله دکتری شهرسازی، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران
۲. حاجی پور، خلیل (۱۳۸۵)، " **برنامه ریزی محله - مبنا "رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهری پایدار** ، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶.
۳. حبیبی، محسن - سعیدی رضوانی، هادی (۱۳۸۴)، **شهرسازی مشارکتی: کاوشی نظری در شرایط ایران**، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۴.
۴. سعیدی رضوانی، هادی، (۱۳۸۵) **عملیاتی کردن شهرسازی مشارکتی در شرایط ایران: نمونه قلعه آبکوه مشهد**، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۸.
۵. علوی تبار، علیرضا (۱۳۷۹) **بررسی الگوی مشارکت شهروندان در اداره امور شهرها**، سازمان شهرداری های کشور.
۶. کامل نیا، حامد (۱۳۸۷) **معماری و الگوواره های طراحی جمعی: بررسی تطبیقی رویکرد معماری جمعی از منظر روانشناسی محیط**، پایان نامه دکترای معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران
7. Chavis D.M., & Wandersman A., (1990) **Sense of community in the urban environment: A catalyst for participation and community development**, American Journal of Community Psychology, Vol 18(1). 55-81
8. Corsi M., (2002) **The child friendly cities initiative in Italy**, Environment & urbanization, Vol 14.